

РАЧАНСКИ ЗБОРНИК 7

О НЕКИМ ЈЕЗИЧКО-СТИЛСКИМ ОСОБИНАМА ВЕНЦЛОВИЋЕВИХ СПИСА О СВЕТОЈ ПЕТКИ

Пребогато дело од неколико десетина хиљада рукописних страница јеромонаха Гаврила Венцловића Стефановића, црквеног писца и проповедника прве половине XVII века у северном Подунављу, до данас представља широко поље за истраживања различитих области духовности и културе. Настављајући вековну делатност српских средњовековних писара, он је један део својих списа, пре свега црквено-богослужбеног садржаја, састављао на традиционалном српскословенском језику за потребе саплеменика у Угарској. Део текстова, који углавном садржи проповеди, следећи одређена духовна кретања свога времена, нарочито на источноевропским просторима, исписао је језичким изразом који има народну основу. То је било прилично одступање у односу на оновремену језичку ситуацију код Срба, у којој су се садржаји црквене књижевности изражавали на црквенословенском, било српске било руске редакције. Гавриловом животу и стваралаштву, његовом лингвистичком програму у вези са коришћењем два типа језичког израза посвећено је више радова¹.

Пошто је Венцловићево стваралаштво са народном основом претежно засновано на превођењу, односно преношењу или преради црквених проповеди са другог, пре свега рускословенског језика, постављају се питања његове оригиналности. Поузданији одговори на део тих питања добијају се поређењем Гаврилових текстова са идентификованим предлошцима². Упоређујући мањи сегмент њего-

вих текстова, посвећен светој Петки, настојаћемо да укажемо на неке језичко-стилске, у мањој мери и садржајне црте по којима се не прати предложак и које су резултат пишчевог стваралаштва у грађењу сопственог језичког израза.

У једном зборнику Венцловићевих проповеди на српском језику налазе се текстови о светој Петки, заправо њено пролошко житије и проповед о њој са уводном похвалом.³ Непосредни црквенословенски предложак (било српске било руске редакције) житија није нам познат, али смо за поређење користили рускословенски текст из XVIII века који показује доста сличности са Гавриловим текстом. Рускословенски предложак проповеди са уводном похвалом саставио је знаменити украјински проповедник Лазар Баранович и налази се у једном од његових штампаних зборника.⁴

У актуелним Венцловићевим списима пажњу усмеравамо на следеће језичко-стилске и садржајне појаве: 1. Употреба глаголских облика за означавање прошлог времена. 2. Проширење садржаја појединих израза квалификативима. 3. Јављање црквенословенизама. 4. Низови синонима који стоје према једној истој речи у рускословенском предлошку.

1. Разлике између рускословенских предложака и Гаврилових текстова у употреби глаголских облика за означавање прошлог времена. У (претпостављеном) рускословенском предлошку житија свете Петке прошло време се најчешће означава облицима партиципа претерита актива, обично са значењем личног глаголског облика. Ти облици се у спису на српском сасвим правилно и доследно преносе личним глаголским облицима аориста. Примери:⁵ рсл. *Jeјже до совершенаго возраста достижиши и помис(а)л уивердивиши, поревновавиши житију анђелскому.* - Венц. *И кад већ ова има девојка до свришигоа узрасіа достиже, онда већ своју мисао сву на једно сабра, іе обмилаво по анђелској наітури држати се и живеіи* (302); рсл. *И своје ірестіављеније увједјевши, остіављајеті іустіињу и іриходиті в Царіград.* - Венц. *Проузнаде да јој се близу іримиче исходни од іела смртіни дан, іа у ііоме и остіави већ іустіињу и оде у Царіград* (302); рсл. *Слишав же велики цар Јоан Асјен ... о чудесјех свјатија и желанијем вожелав, восхотіјев іренестіи ііјело свјатија во своја си.* - Венц. *И каде дочу цар о ііих велики(х) чудеси(х) за свейу Петіку, врло за њом іожели и іомисли како би је он могао од онуд узетіи да јој мошіи к себи донесе у своју земљу* (303). Рускословенским личним облицима прошлих времена глагола, најчешће аориста и ретког перфекта, у српском тексту обично одговарају облици аориста. Упа-

дљиво је, међутим, да они делови житија који немају рускословенског предлошка, тј. проширења и објашњења српског састављача текста, за означавање прошлог времена често имају перфекат. Примери: *Није јој ум њезин никуд на сѣрану ѿлавао, ни се најѿраѡ обрѣѡо, кроме к једному Боѡу вишњем свеѡа је ѿклањала* (302); *Кому 'но је ѿравоверно служила од своје младостѣи* (302'); *А у ѿо доба бијаху од Грка Фрузи ѿреузели Цариѡрад ... ама не биху самовласни, неѡо ѿод буѡарским царстѣвом ѿдложни су били и ѿорцију ѿлаћали су* (303).

У проповеди са уводном похвалом још чешће се користи перфекат према рускословенском аористу и ређем имперфекту. Примери: рсл. *Жену ѡњааше змиј, Преѿодобнују ѡњааше ѡрјех блудодјејанија.* - Венц. *Ону је жену ѿерала је ѿаклена змија, ѡрех блудноѡа ѿосла* (313'); рсл. *Бјежа оѣи њеѡо Преѿодобнаја јако оѣи змија.* - Венц. *И јестѣ ова девица ка од змије бежала* (313'); рсл. *Обрјеѣе јеѡо Преѿодобнаја ѿјесним ѿуѣтем Христѣом водјаичим в живоѣи.* - Венц. *Пронашла је Пеѣка својевољно ѿесним ѿуѣтем Христѣа, који ' но води у вечни живоѣи* (314).

У проповеди, у односу на житије, још је упадљивија и тако рећи искључива употреба перфекта у оним деловима који потичу из пера састављача текста на српском језику, а нису резултат преношења са рускословенског. Примери: *Тако је и садања Пеѣка учила* (313); *Ал' она ѿе сладостѣи никад није ѿжелела* (315) *И овај је сѣрук красни онде и ѿроклијао и расцветѡо се* (316').

Тежња ка што широј употреби глаголских облика перфекта за означавање радњи у прошлости на рачун облика осталих прошлих глаголских времена, нарочито имперфекта, показује утицаје српских народних говора у којима су такви процеси из Гавриловог времена уочени.⁶ Писац српског текста проповеди, изражавајући се на народном језику, намеравао је да Барановичеву сложену расправу и по означавању прошлости учини приступачнијом и разумљивијом. Овакав процес „раскњижевљења“ одређеног нивоа језичког изражавања једва је спроведен у оном делу српског текста Житија свете Петке који је пренесен са рускословенског оригинала. Исто тако се у Венцловићевом Житију владике Максима чувају облици аориста и имперфекта, а једва су заступљени облици перфекта за означавање радње у прошлости. На језик тога списа, поред краћег рускословенског предлошка, утицале су и народне песме, као и неко дело из ученије историјске литературе, чији изражајни тип није морао бити чисто рускословенски, већ је могао бити под мањим или већим утицајем народног језика.⁷ С друге стране, житија у хијерархији традиционалних жанрова црквене књижевности заузимају више место од проповеди и имају конзервативнији језички израз.

2. Гаврилови списи на српском језику садрже приличан број сегмената који немају паралела у предлошцима, односно нису исписани на основу тих паралела. Међу таквим сегментима у актуелним списима чешће се јављају краћи или дужи квалификативи, као атрибути, апозиције и предикативи. Примери: рсл. *Једин Георгџиј видјев сон ѿаков чуден и ужасен: царицу некују сједјашчу на ѿрестѿоље*. - Венц. *Неки Беорђије ... снѿ на сну ѿлахо чудо, виде неку царицу славну, седећи јој на царском сѿѿолу (302')*; рсл. *Не ѿако древа високо расѿуѿѿи јако душа ѿвоја, аки финикс и кед(а)р, к Богу возношашесја мислију*. - Венц. *Нѿѿѿи ѿѿолико високо расѿѿи дрва како 'но душа, ка' финикс и високи бор Богу се узвисиваше својом мѿишљу (315')*; рсл. *Завидје веѿѿѿи змиј сеј ѿвојеј добродјетелѿи*. - Венц. *Позавиде сѿѿара змија Евина ѿом њезину добру ѿслу (315')*; рсл. *Ева в раји имје ѿусѿѿињу*. - Венц. *Ева, наша баба, у самом рају имала каменѿѿију ѿусѿѿињу (316')*.

Примери показују да су квалификативи, често као проширења информација, у служби објашњавања. Они, неретко, доприносе и поетско-језичком изражавању. Гаврилова паства, за коју је састављао своје проповеди, није била иста као они којима се Барановић обраћао на ученом рускословенском језику са разрађеном и устаљеном терминологијом. Социјални састав и степен учености подунавске српске пастве мотивисали су ученијег духовника да конкретизацијама и актуализацијама учини разумљивијим рускословенски предлогачак. Тако се, на пример, према рускословенском тексту света Параскева креће „путем који води у живот” где реч „живот” има значење „вечни живот”, што Венцловић и експлицитно исказује (314). Слично је и са изразом „идоли”, за њих упућени знају да су, између осталог, „нечастиви”, али Венцловић, за разлику од Барановича, то и исписује (314). Нарочито последњи пример упућује на то да је проповедник северног Подунавља на изванредан начин декомпонувао Барановичеве рускословенске термилошке изразе. Његови слушаоци и читаоци у свом појмовном свету нису имали ни близу толико разрађен систем терминологије колико је он био својствен језику украјинског проповедника. Исто тако, ни термилошка лексика Гавриловог српског језичког израза са народном оснoвом није била на истом нивоу са Барановичевом. И зато су била потребна допунска објашњења.

3. Јеромонах Гаврило је са сигурношћу разликовао „српско прости језик“ од књижевног црквенословенског, али његов српски језички израз у актуелним текстовима, остаје отворен за црквенословенизме.⁸ Очигледно да је део елемената црквеног језика механички

преузимао из предлогака због непажње. Примери: рсл. *Јако добро благодатију⁹ утврђајти серце, а не брашнџи.* - Венц. *По ајосџолској бесеџи уразуми се да је џобоље благодатију џотврђивати своје срце неђо ли с јелом* (315); рсл. *Водворисја в џустџињу, чајуици Бога сјасајушчађо.* - Венц. *Преборави у џустџињи, чекајући онде Бога сјасајушџађо* (316); рсл. *Крјејку, Тебе Госјоди, иџица моја обрјеџе храмину.* - Венц. *И џврђу, Тебе Госјоди, моја иџица нађе себи домовину* (316). Има примера у којима нема непосредног утицаја предлошка, али се у њима огледа да је јеромонах Гаврило велики део живота провео у читању и стварању на српскословенском. Поједини елементи тог језичког типа, али можда и неког другог словенског језика, и несвесно су се могли активирати код ствараоца текста на српском језику. Примери: рсл. *Не џако високо иџенци џареније џо воздуху џворјаху јако високо к Бођу вџерисја ум џвој.* - Венц. *Не џолико се у вис дижу леџушџе иџице колико је високо у небо леџилал њена џамеџ* (315⁹); рсл. *Прејодобнаја в џустџињи рај имје, невредна оџ змија џребивши и имушчи досџојни џлоди џокајанија.* - Венц. *А Прејодобној и џустџиња рајем је била, заџиџо не увреди је у њој змија, имајући досџојне џлоде џокајанију* (316⁹).

Колико је поменуте црквенословенизме писац мање свесно уносио у списе на српском, толико је свесније проширивао свој српски језички израз конструкцијама моделираним према црквенословенском апсолутном дативу. Таква посрбљена црквенословенска конструкција, као синтаксичка јединица, страна је српском изражајном систему, али су њени саставни елементи аутохтони делови тога система. Примери: рсл. *И се ... Георђиј ... видјев царџцу некују сеџаџичу на џресџоље.* - Венц. *И ... Ђеорђије ... виде неку царџцу славну, седећи јој на царском сџолу* (302⁹); рсл. *На џуџ в џустџињу ничесоже взјаџ.* - Венц. *Не узе ниџиџо ... идући јој у џустџињу* (313); рсл. *Милосердова о Прејодобњеј, ѓрјадушчеј џо њем.* - Венц. *Смилова се и о Прејодобној, идући јој за њим* (314); рсл. *Чџо сија восходјаџчаја ... кадјаџчаја смирну и ливан.* - Венц. *Шџо се ова џоџиже у вис ... кадећи јој змирном и џамјаном* (315); рсл. 0 - Венц. *Мођла је к њему дозивати викаџи:* - *Госјоди, сјаси ме, ја џинем - џоворећи јој - рад џебе сам ја џобеђла у џустџињу* (315⁹).

И на представљену конструкцију се односи примедба ранијег истраживача Гаврилове синтаксе да „код њега има и таквих особина које нити одговарају оригиналу нити су обичне у нашем језику”.¹⁰ Она је, заправо, јединица његовог јединственог језичког регистра, коју је стваралачки комбиновао са другим јединицама.

Њено црквенословенско порекло и уношење у изражајни систем са основом народног језика показује тежњу да се маниром извесног егзибиционизма створи код који се удаљава од свакодневног простонародног изражавања и који је погоднији за изношење „виших” садржаја и самим тим се приближава црквенословенском језичком изразу. Том конструкцијом се, међутим, свакако смањује разумљивост текста, која је главни циљ састављања проповеди на српском језику.

Краћи или дужи делови текстова о светој Петки, на почетку и крају или само на једном од та два места, гласе на црквенословенском. То су помен празника, упутства и одговарајућа молитвословља. Њима се потврђује да су садржаји списа на језику са народном основом исто тако део црквене књижевности као што су то и одговарајући садржаји на црквеном језику.

4. У литератури је већ истакнут Венцловићев „изузетан таленат за реч”¹¹. То у списима о светој Петки нарочито добро показују мање или више синонимични низови у којима поједини изрази варирају према истој речи у рускословенском предлошку. Они се јављају у оквирима једне реченице или нешто ширег контекста. Примери:

1. рсл. *бисер* - Венц. *бисер, драги камен*: рсл. *Небо без Госѿода аки ѿрсиѿен без мноѿоцјена бисера. Киѿо на сеље, Преѿодобнаја в ѿусѿињи сеј мноѿоцјени обрјеѿиѿе бисер.* - Венц. *А небо је без Бога ѿако ка'но ѿрсиѿен без драѿоѿ камена. Ако је ѿкоѿод и нашао ... на селиѿиѿу скуѿи бисер, али она ѿа је заисѿиѿа нашаа у ѿусѿињи* (316);

2. рсл. *блаѿ* - Венц. *блаѿо, сладак*: рсл. *С ѿѿобоју блаѿим Богом, блаѿо мње будеѿи.* - Венц. *С ѿѿобом, слаѿким Богом, и мени ће блаѿо бити* (316);

3. рсл. *блаѿодаѿи* - Венц. *блаѿодеѿи, довеѿилук*: рсл. *Наѿиса о Хрисѿије Јоан јако блаѿодаѿи Исус Хрисѿиѿом бје, сију блаѿодаѿи обрјеѿиѿе в ѿусѿињи Преѿодобнаја и јако добро блаѿодаѿију уѿверѿаѿиѿи серце, не браѿини.* - Венц. *Наѿисао је еванѿелиѿи Јован јако блаѿодеѿи Исус Хрисѿиѿоом бе; ѿа (!) довеѿилук ѿронађе Преѿодобна у ѿусѿињи, ѿо аѿѿѿолској бесеѿи уразуми се да је ѿбоље блаѿодеѿиѿију ѿѿверѿиваѿиѿи своје срце неѿо ли с јелом* (315);

4. рсл. *Госѿод* - Венц. *Госѿод (Боѿ), Госѿодин Боѿ*: рсл. *Јеј ѿриљеѿѿѿаѿиѿсја Богови блаѿо бје, једин бо дух бје с Госѿодем. Не ѿребоваше неба в ѿусѿињи, имуѿичи Госѿода. Чиѿо бо в небје лучше ѿаче Госѿода јеѿѿже в ѿусѿињи обрјеѿиѿе?* - Венц. *И ѿѿѿи је ѿѿ ѿнајбоље од свеѿа било друѿиѿи се уз Госѿода и једна јој је дуѿа била с Госѿодином*

Боџом. Није јој ваљало друџо небо у њустини каде је Боџа љри себи имала. А шћо ли је на небу љобоље освем Госџода Боџа, коџа 'но је она и у њустини моџла наћи (316');

5. рсл. дијавол - Венц. враџ, ђаво: рсл. Јако Христџос в њустини искушајем бје оџи дијавола ... сице Преџодобнују искушаше дијавол, љакосџи дјеја в њустини ... Вјерџу љобједи царстџвија јаже љоказа дијавол Христџу. - Венц. И како је Христџос од ђавола искушаван био у њустини ..., шћако је и Преџодобну у њустини на свашћа искушавео ђаво ... И вером шћврдом надбори шћа царстџва шћо је указивео с висока брда враџ Христџу (314);

6. рсл. жез(а)л - Венц. жазал, љалица: рсл. Мноџаја в њустини имам жезли, но не надјејус на ња, љаче жезла сили. - Венц. Досћа ја у овој њустини имам љалица, ама не љоуздавам се на њих, љаче жазла јакоџа и снажна (316);

7. рсл. жез(а)л - Венц. жазал, шћџай: рсл. Зайџовједа им да ничесоже возмутџ в љуш, шћокмо жез(а)л једин оџи корене Јесејова - Христџа. Сеј жез(а)л и сија љалица уџјешисћа ју. - Венц. Христџос својим аџосћолом ... зайџоведи им да нишћа љоред себе не носе, крџме једноџ шћџаја у руци. Тако је садања Пеџка учила и нишћа од своџ дома не узео ни шћо љонесе на овај љуш ... крџме шћај један шћџай шћо је од Јесејова корена узрасћео - Исуса Христџа. И шћај жазал и ова љалица њџзи је онде љомоћ и љошћоран био (313);

8. рсл. красен - Венц. красан, сладџласан: Не шћако красни биша различних љџиц љјенија јако красни шћвоја к Боџу, Преџодобнаја, с џласом и воџљем крџејким моџиџви. - Венц. Не шћако красне бише различних љџица љесме како шћо су Преџодобне биле сладџласне до Боџа с јаоком великим моџиџве (315');

9. рсл. Павел - Венц. Павал - свейи Павао: рсл. Повелевајетџ аџосћол¹². ... Даде свјаџому Тимоџеју аџосћол Павел љоученије. - Венц. Аџосћол Павал шћако свим нам оџишћо заказује ... Каде је свейи Павао љоучавео на добро Тимоџеја (312');

10. рсл. љишча - Венц. јело, јеџек, љаша, љонуда, храна: рсл. Обрјеџе в њустини дајушчаџо љишчу всјакој љлоџи, ... дајушчаџо скоџом љишчу их и љџенцем вранови ... Сушчи лучши љџиц, обрјеџе љишчу в сладосћ насџчајушчују ју. Творјаше вољу шћџо в њустини иже џлаџола о себје: - Моја љишча јесћ шћворџиџи вољу Оца мојеџо ... Јако кџо в раји, шћако Преџодобнаја водворисја в њустини, в раји сладосном оџи различних љлодов имџже рај боџаџ; ин би вкисџиџи вожделав, она зелије имјејаше љишчу сладчајшу. - Венц. За шћо она је шћџа љронашла шћамо шћо даје

храну свакој ствари ... скојом дајући њихову пашу на храну и врановим пшћем ... А она будавши побоља од пшћца ... находила је себи сладак јецек, чим се је доволила ... слушајући шћога шћо је рекао: -Моје је шћо јело шћорити вољу мога оца. ... Како 'но шћко у красној зрадини, шћако Прејодобна удвори се у пшћини, у лейој зрадини од разлика шћврћа чимно баића богаића и слаиќа; сваки когод би у њу дошао, жалео би да шћогод окуси, али она шће сладости ни једне никад није шћожелела ... нешо ли своју слаиќу шћонуду, саморосно из земље биље шћо какво (315);

11. рсл. пшћиниња - Венц. пшћиниња, пшћиниња, пшћиниња: рсл. Бјегајети в пшћинињу ... Кио камо, Прејодобнаја бјегајети ошћ нешо [блудодјејанија] в пшћинињу, ошћ сшћрасних пшћламенеј в пшћинињи шћичей сјени. - Венц. Побеже ... у пшћиниња ... Не знам ко куда бежи, хеле ова девојка бежи у пшћинињу ... шће од шћожелешнога шћелесног расшћљивања шћражи сенке и шћршћанка себи шћо пшћинињи (312');

12. рсл. рај - Венц. баића, красна/леја зрадина: рсл. Јако кио в раји, шћако Прејодобнаја водворисја в пшћинињи, в раји сладосном ошћ различних шћлодов, имиже рај богаић. - Венц. Како 'но шћко у красној зрадини, шћако Прејодобна удвори се у пшћинињи, у лейој зрадини од разлика шћврћа, чим 'но је баића богаића и слаиќа (315);

13. рсл. слово - Венц. беседа, слово: рсл. Христос, слово Божије, на пшћини бје слово. - Венц. Христос, Божије Слово, на пшћини јој беседа (313);

14. рсл. скорб - Венц. зрижа, сшћарост: рсл. В мирје скорб имјешују, Христос с неју бје в скорби. - Венц. Шћо је на шћейу зрижу имала, Христос је шћ-њоме у сшћарости био (313);

15. рсл. сокровишче - Венц. ашћијар, блашо: рсл. Параскевија шћишћишћичи дјешћиво, шћо сокровишче ... сохршћити, бјегајети в пшћинињу ... Тамо шћишћей сије сокровишче закоишћити. - Венц. Параскевија захшћевајући здржати и сачувати своје девојашћиво у шћистшћити и шћај ашћијар скуи она је имала ... шће онамо шћо нејзино блашо закоишћита (312');

16. рсл. шћјело - Венц. шћелесина, шћело: рсл. Человјече, не бојишћисја Бога јако сије шћјело јестшћ? И како сије шћјело зшћило и смрдјашћичо с сим шћјелом Божија раби Параскеви шћзребосшће? - Венц. Та не бојишћи ти се, шћи човече, Бога, видећи да је смрдљива шћа шћелесина? И како га шћкоишћити уједно с овим шћейим шћелом Божије шћгоднице, шћребосшће Параскевије? (302'-303).

У већини приказаних низова варијаната на српском језику један члан је преузет из рускословенског предлошка, уз могућу фонетску адаптацију или без ње. Тако према рсл. жез(а)л јавља се српско-

словенски *жазал*, или према рсл. *йустѣиња* стоји *йустѣиња* (пр. 7 и 11, слично и 1-6, 8-9, 13, 16). У мањем броју низова нема таквог преузимања из предлошка, али овде један члан у низу, као део општесловенског фонда речи, припада и рускословенском и српском изражајном систему, нпр. рускословенском *йшича* у једном случају одговара *храна* (пр. 10, слично и 12, 15). Само у једном примеру (14) нема приказаних корелација између рускословенског предлошка и Гавриловог текста. Већина осталих чланова синонимичних низова, који се обично напоредо исписују са наведенима, најчешће су елементи свакодневног српског језичког изражавања. Они су засигурно разумљивији обичним и неуким људима, али, по правилу, значењски и по функцији изражавања „виших” и „нижих” садржаја нису адекватни првима. У Гавриловом тексту, међутим, најчешће и једни и други припадају истом низу, што доводи до извесне значењске и функционалне нивелације, нпр. према рсл. *благодати/благодети* у српском тексту стоји *благодети* и турцизам *доветилук* (са значењем „срећа, благостање”). Турцизам ће се у конкретном низу и значењски и функционално, у означавању „вишег” садржаја, приближити црквенословенизму *благодети* (пр. 3). У овом примеру, и у њему сличнима, нарушава се дух средњовековне диглосије, према којој се „виши” садржаји изражавају црквенословенским језичким типом, а обичнији изразом из народног језика. У неколико примера, међутим, добро се манифестује та диглосија, нпр. према рсл. *бисер* у Гавриловом тексту се јављају варијанте *бисер* и *драги камен*. Први члан у низу се односи на Исуса Христа, а други, који је народски израз, означава скупоцени део накита (пр. 1, слично и 6, 7, 13, 14, 16). Ипак, стиче се утисак да при састављању синонимичних низова писац није нарочито обраћао пажњу на правило диглосије. Елементи из два различита језичка система (црквенословенског и народног) допуњују се у тумачењу истога појма.

У стварању Гавриловог идиома са народном основом одређена улога приписује се утицају језика дубровачке књижевности XV и XVI века („илирском”).¹³ Тако се, на пример, у наведеним синонимичним низовима лексички утицај римокатоличког културног амбијента показује у изразу *Госјодин Боџ*, који у истом низу стоји напоредо са црквенословенизмом *Госјод*, а у предлошку је такође *Госјод* (пр. 4).

Који су све могли бити Венцловићеви узори при оваквом лексикографском раду са стилском и херменеутском функцијом, треба још истражити. Идентификација могућих узора, свакако, неће смањити вредност његовог дела.

Основна је улога Венцловићевих списа о светој Петки, као и већине осталих његових списа на народном језику, да се изложе

одговарајући делови духовних садржаја на нивоу проповеди. У оквирима тих проповеди могли су се наћи текстови разних врста, који су заузимали и различита места у хијерархији жанрова, пре свега, црквене књижевности. Тако је међу списе о светој Петки писац сврстао житије, похвално слово, као увод у омилију, и саму омилију, који су, вероватно сви, пренесени са рускословенских предлогака. То жанровско раслојавање унутар проповеди могло се одразити на раслојавању језика између појединих врста, што се показало у употреби глаголских облика за означавање прошлих радњи.

Гаврило је свој језички израз са народном основом градио тако да што више одговара дидактичко-херменеутској улози његових проповеди, не занемарујући ни стилске ефекте. Он ствара лингвистички систем са народном основом, али то више не може бити природни простонародни језик јер се на њему морају изразити „виши“ садржаји пуни апстракција. Истовремено, тај идиом мора остати разумљив што већем броју оновремене српскоправославне пастве, пошто је језик цркве (већим делом и књижевности) био за њу једва разумљив или неразумљив. У таквој улози језички тип са народном основом приближио се и по функцији допуњавао са књижевним црквенословенским језиком. Треба, међутим, нагласити да се то дешавало само у проповедима, односно у жанровима који су обухваћени Гавриловим проповедима, а не и у неким другим врстама црквене књижевности.

Имајући све то у виду, представљене језичко-стилске и садржајне особине уклапају се у донекле противречне процесе стварања језичког типа Венцловићевих списа. Употреба перфекта за означавање радње у прошлости, нарочито у деловима којих нема у рускословенском предлошку, показује утицаје народног говора и одступа од оновремене књижевне традиције. Тиме се показује процес упрошћавања глаголског система. Гаврилови понекад и наивни уметци, којих нема у предлошку и од којих смо истакли само квалификативе, често су у функцији приближавања смисла текста слушаоцу или читаоцу. Повремено се, међутим, њима релативизирају стабилни терминолошки изрази из предлошка.

Српкословенски делови текста показују и православни легитимитет Венцловићевих актуелних списа на народном језику, као и да су они изворни део православне црквене књижевности, што је било јако важно за време њиховог исписивања. С друге стране, они су лако адаптирани у језички амбијент црквених проповеди на народном језику, а да нису угрозили јасне границе између два језичка система.

Правац грађења књижевног израза са народном језичком основном показују и Гаврилови поступци у стварању синонимичних низова, у којима се, ради лакшег и бољег разумевања појединих појмова, изрази из црквенословенског и народног језика често допуњују, као делови јединственог пишевог идиома.

НАПОМЕНЕ

- 1 О томе видети, између осталих, радове: Г. Витковић, *О књижевном раду јеромонаха Гаврила Стефановића*, Гласник Српског ученог друштва, XXXIV, Београд 1872, 151-177; Љ. Стојановић, *Кашапољ рукописа и старих штампаних књига*, Збирка Српске Краљевске Академије, Београд 1901, 84-171; С. Новаковић, *Примери књижевности и језика старога и српско-словенскога*, Београд 1904, 180-203; В. С. Јовановић, *Гаврило Стефановић Венцловић*, Српски дијалектолошки зборник, II, Београд 1911, 105-306; Ј. Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Београд 1923, 168-172; В. Unbegaun, *Les débuts de la langue littéraire chez les Serbes*, Paris 1935, 21-24; Д. Ј. Поповић, М. Богдановић, *Девет њисама Гаврила Стефановића Венцловића*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, IV-V, Нови Сад 1956-1957, 233-247; А. Младеновић, *Још једно њисмо Гаврила Стефановића Венцловића*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, XII, 1, Нови Сад 1964, 134-136; М. Павић, *Гаврил Стефановић Венцловић*, Књижевност, XX, 4, Београд 1965, 326-348; 5, 428-443; 6, 532-552; Р. Kluge, *Zu einigen Arbeiten über die serbische Literatur des 18. Jahrhunderts*, Die Welt der Slaven, XIV, 4, Wiesbaden 1966, 378-392; L. Constantini, *A proposito della lingua di Gavriilo Stefanović Venclović*, Ricerche slavistiche, XIV, Roma 1966, 53-76; М Павић, *Гаврил Стефановић Венцловић. Црни биво у срцу. Лењенце беседе њисме*, Избор, предговр и редакција М. Павић, Београд 1966; исти, *Беседничко њисништво Гаврила Венцловића*, Од барока до класцизма, Српска књижевност у књижевној критици, III, Београд 1966, 81-122; исти, *Гаврил Стефановић Венцловић*, Београд 1972; Ђ. Трифуновић, *Примери из старе српске књижевности. Од Григорија дијака до Гаврила Стефановића Венцловића*, Београд 1975, 160-162; 193-195; Н. И. Толстой, *Литературный язык сербов в XVIII в. (до 1780. г.)*, Славянское и балканское языкознание, История литературных языков письменности, Москва 1979, 162-164; Ч. Миловановић, *О изворима и књижевном њисуйку Гаврила Стефановића Венцловића*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, XXIX, 1, Нови Сад 1981, 27-42; XXX, 1, Нови Сад 1982, 5-17; А. Албијанић, *Икавизми фонетског морфолошког њорекла у језику Гаврила Стефановића Венцловића*, Зборник за филологију и лингвистику, XXV, 2, Нови Сад 1982; исти, *Прилоз њроучавању неких морфолошких особина у језику Гаврила Стефановића Венцловића*, Зборник за филологију и лингвистику, XXXVI, 1, Нови Сад 1983, 63-78; исти, *Крајњак осврћ на ѡреће лице ѡрезениа у језику Гаврила Стефановића Венцловића*, Зборник за филологију и лингвистику, XXXVI, 1, Нови Сад 1983, 79-82; О. Nedeljkovic, *The Linguistic Dualism of Gavriilo Stefanović Venclović and „Prosta Mova” in the Literature of the Orthodox Slavs*, Studia slavica mediaevalia et humanistica Riccardo Picchio dicata, II, Roma 1986, 541-557; П. Радић, *Пољед на ѡворбу речи у делма Гаврила Стефановића Венцловића*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 16 Београд 1986; 43-50, А. Албијанић, *Најмаркантније*

језичке особине Венцловићевог рукописа „Поученија и слова разлика” (1732), Сентандрејски зборник, 1, Београд 1987, 237-259; М. Селимовић, *За и ѿројив Вука*, Београд 1987; Д. Стефановић, *Најомене о синтакси и лексици у језику „Житија Свѣтоѿ владике Максима” од Гаврила Сѣефановића Венцловића*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 20/1, Београд 1990, 389-396; П. Ивић, *О дијалекту и ѿрекле Гаврила Сѣефановића Венцловића*, Рачански зборник, 2, Бајина Башта 1997, 15-19; исти, *Jezik Gavrila Stefanovića Venclovića i srpski govori oko Budimpešte*, Hungaro-Slavica 1997, *Studia in honorem Stephani Nyomárkay*, Budapest 1997, 97-100; исти, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци - Нови Сад 1998; А. Милановић, *Стилистички Венцловићевих беседа на народном језику*, Рачански зборник, 6, Бајина Башта 2001, 9-25.

- 2 Да таква упоредна испитивања до сада нису у довољној мери спроведена истичу и два истраживача Гавриловог дела, која имају различита мишљења о степену оригиналности његовог стваралаштва. О томе видети: М. Павић, *Црни биво ...* 1966, 78; исти, *Гаврил Венцловић Сѣефановић ...* 1972, 243 и Ч. Миловановић, *О изворима и књижевном постојању ...* 1981, 1, 28, 39, 40, 41.
- 3 Рукопис се чува у Архиву САНУ под бројем 271. Житије свете Петке налази се на л 301'-303', а проповед са уводом на л 312-317. Рукопис је описан у издању: Љ. Стојановић, *Каталог рукописа ...* 1901, 90-101. Текстове житија и проповеди објавио је Г. Витковић (*О књижевном раду ...* 1872, 165-177).
- 4 За поређење житија на располагању смо имали текст из рускословенског издања: *Прологъ*, Москва 1735. Предложак проповеди са уводом садржан је у издању: Л. Баранович, черниговски архиепископ, *Трубы словес ѿројовъданных ...* Киев 1672.
- 5 Цитате из црквенословенских и Гаврилових текстова наводимо у транскрипцији савременом српском ћирилицом, као и савременом интерпункцијом. Скраћенице су разрешене. Рускословенске цитате рашчитали смо по правилима која данас углавном важе у Српској православној цркви. У неким случајевима транскрипције рускословенских текстова примењивали смо правописне принципе растављеног и састављеног писања из рускословенског узуса. Венцловићеви писани изрази типа комуно (за „кому оно”) рашчитани су као кому'но.
- 6 О томе видети: П. Ивић, А. Младеновић, *О језику код Срба у раздобљу од 1690. до 1804*, Историја српског народа, IV-2, Београд 1986, 104.
- 7 О могућим изворима Венцловићевог текста „Житија свѣтоѿ владике Максима” видети: Д. Стефановић, *Напомене ...* 1990, 389-390.
- 8 Црквенословенизми нису у Венцловићевим текстовима једнако заступљени. Тако их има више у текстовима о светој Петки него у тексту о Максиму Бранковићу. На њихову заступљеност знатно су утицали извори и предлошци Гаврилових списа (в. напомену 7).
- 9 Облик *блаѿодати*- се може рашчитати и као *блаѿодјети*- јер се та реч у актуелним текстовима само скраћено пише.
- 10 В. С. Јовановић, *Гаврило Венцловић Сѣефановић ...* 1911, 208.
- 11 П. Ивић, *Преглед историје ...* 1998, 112.
- 12 У црквенословенском тексту се не наводи име апостола.
- 13 О. Nedeljkovic, *The Linguistic Dualism ...* 1986, 545-547.